

José Luis Gómez Urdáñez, *Fernando VI*, Madrid: Arlanza Ediciones S.A., 2001, ss. 313.

Minęła niedawno 300. rocznica objęcia tronu hiszpańskiego przez dynastię Burbonów. Przypomnijmy, że na mocy testamentu ostatniego Habsburga Karola II korona przypadła w udziale Filipowi V (1700-1746). Wydarzenie to doprowadziło do wybuchu wojny o sukcesję hiszpańską (1701-1713), która zmieniła dotychczasowy układ sił w Europie Zachodniej i miała istotny wpływ na rozwój sytuacji na całym kontynencie europejskim. Okrągła rocznica stała się okazją do ożywionej dyskusji w środowisku hiszpańskich historyków oraz do wielu nowych publikacji. Na szczególną uwagę zasługuje seria biograficzna wydawnictwa Arlanza Ediciones, które postanowiło zaprezentować postaci wszystkich władców z dynastii Burbonów. Poszczególne biografie napisali najlepsi znawcy epok.

Recenzowana książka stanowi trzeci tom tej serii¹. Kilka słów chciałbym najpierw poświęcić jej autorowi. José Luis Gómez Urdáñez jest szefem Katedry Historii Nowożytnej Uniwersytetu La Rioja (Logroño). Jego badania koncentrują się na historii lokalnej oraz elitach władzy osiemnastowiecznej Hiszpanii. Od 1990 r. kieruje on zespołem badaczy, który przygotował wiele prac dotyczących historii regionu La Rioja: *Historia de la ciudad de Logroño* (1995), *Los señoríos en La Rioja en el siglo XVIII* (1996), *El Rioja histórico* (2000). Dodajmy, że ostatnia z wymienionych pozycji, dotycząca uprawy i produkcji win w tym regionie Hiszpanii, zyskała w Paryżu nagrodę za najlepszą na świecie publikację enologiczną za rok 1999/2000. Jako specjalista z zakresu XVIII wieku Gómez Urdáñez opublikował między innymi interesujące studium, dotyczące programu politycznego markiza Ensenady, jednego z najbardziej znaczących hiszpańskich ministrów i reformatorów tego czasu (*El proyecto reformista de Ensenada*, 1996). Nie ulega wątpliwości, że biografia Ferdynanda VI

¹ Oto wykaz pozostałych tomów: I: R. García Cárcel, R.M. Alabrús Iglesias, *España en 1700. Austrias o Borbones?*; II: C. Martínez Shaw, M. Alfonso Mola, *Felipe V*; IV: R. Fernández Díaz, *Carlos III*; V: T. Egidio López, *Carlos IV*; VI: R. Sánchez Mantero, *Fernando VII*; VII: G. Rueda Hernanz, *Isabel II*; VIII: C. Dardé Morales, *Alfonso XII*; IX: C. Seco Serrano, *Alfonso XIII*; X: J. Aróstegui Sánchez, *Don Juan. Los Borbones en el exilio*; XI: J. Tusell Gómez, *Juan Carlos I*.

stanowi syntetyczne podsumowanie doświadczeń tego historyka w zakresie XVIII wieku oraz dotychczasowych badań nad panowaniem trzeciego Burbona na tronie hiszpańskim².

Król ma „ataki wściekłości [...] silne impulsy do kłaniania wszystkich wokoło, dzisiejszego popołudnia napadł na lekarza [...] i chciał go ugryźć”. Tego rodzaju przygnębiające i groteskowe równocześnie opisy zachowania Ferdynanda w ostatnich miesiącach życia rzuciły cień na całe jego panowanie. Istotnie, przygnębiony śmiercią żony Barbary, król popadł w chorobę psychiczną o podłożu maniakalno-depresyjnym. Błuznił przeciwko Bogu, wyrzucał najbliższych krewnych i służących, nie pozwalał zmieniać bielizny, udawał martwego. W takich oto smutnych okolicznościach umierał władca, którego współcześni nazywali „El Pacífico” (Pokojowy). Obraz ostatnich miesięcy życia króla na długi czas przestonił blask jego panowania.

Postaci Ferdynanda oraz jego żony Barbary nie wzbudzały, jak dotychczas, znaczącego zainteresowania hiszpańskiej historiografii. Wynikało to jednak nie tylko z „szaleństwa” ostatnich dni. Następcą Ferdynanda na tronie był jego przyrodni brat Karol. Panowanie to stało się na długi czas, zwłaszcza w gorących dyskusjach ideologiczno-politycznych XIX w., symbolem sukcesu hiszpańskich reform, europeizacji kraju, jego oświecenia.

Autor recenzowanej książki nie podważa, rzecz jasna, wielkich dokonań epoki karolińskiej. Zwraca natomiast uwagę na fakt, że wiele nowatorskich pomysłów politycznych, gospodarczo-społecznych i kulturowych przeprowadzono właśnie za panowania Ferdynanda VI z inspiracji wybranych przez niego ludzi.

Książka Gómeza Urdáñeza składa się z dwóch części. W pierwszej („El Rey”) Autor ukazuje postać samego władcy. Kolejno przedstawia jego rodzinę, dzieciństwo, młodość, małżeństwo, objęcie tronu, panowanie i tragiczny koniec. Mamy tu więc do czynienia z typową biografią panującego, ukazującą główne etapy i problemy związane z jego życiem osobistym oraz sprawowaniem władzy. Jednak w tekście dają się zauważyć typowe dla tego historyka elementy: skłonność do psychologizacji postaci, swoisty prezentyzm polegający na odwoływaniu się do współczesności, gruntowna erudycja, barwna narracja. Gómez Urdáñez zwraca wielką uwagę na doświadczenia związane z dzieciństwem Ferdynanda: liczne rodzeństwo (dzieci Filipa V z dwóch małżeństw), wychowanie przez macochę (Elżbietę Farneze) faworyzującą własne potomstwo. Podkreśla wynikające stąd poczucie osamotnienia i brak więzi emocjonalnych przyszłego władcy z najbliższymi. Czynniki te spowodowały, z jednej strony, słabość jego charakteru, z drugiej zaś, silną potrzebę rekompensaty w sferze uczuć. Te właśnie oczekiwania sprawiły, że Ferdynand łatwo zaakceptował wybraną dla niego małżonkę (Barbarę Braganza), której niedostatki urody głośno były w całej Europie. I choć, jak pisał angielski ambasador w Madrycie Benjamin Keene, przy pierwszym spotkaniu narzeczonych postaci Barbary nie przypadła do gustu Ferdynandowi, wkrótce stali się bardzo szczęśliwym i zgodnym małżeństwem. Z biegiem lat ich wzajemne więzi utrwaliły się jeszcze bardziej, zwłaszcza że inteligenta i roz-

² Poprzednia biografia Ferdynanda VI ukazała się w 1996 r. Jej autorem jest P. Voltes (*La vida y la época de Fernando VI*, Barcelona 1996).

tropna królowa potrafiła zapewnić swemu mężowi poczucie bezpieczeństwa. Dzięki temu rodzinnemu klimatowi Ferdynand brał udział w sprawach politycznych podejmując samodzielne decyzje³, zwłaszcza gdy w grę wchodziło zachowanie neutralności Hiszpanii. Z wielką odpowiedzialnością traktował swoją królewską godność starając się, aby jego rządy służyły dobru kraju i jego mieszkańców.

Panowanie Ferdynanda VI (1746-1759) przyniosło Hiszpanii długo oczekiwany okres pokoju. Po blisko czterdziestu latach wojen państwo znajdowało się w trudnej sytuacji finansowej, spowolnieniu uległ proces reform wewnętrznych. W tej sytuacji do głosu doszły tendencje pacyfistyczne. Ich wyrazicielami byli sam król, jak i jego najwybitniejsi ministrowie, José de Carvajal y Lancaster⁴ oraz markiz Ensenada. Pierwszy z nich jako kierownik hiszpańskiej polityki zagranicznej opracował doktrynę ścisłej neutralności, którą rząd w Madrycie kierował się aż do końca panowania Ferdynanda. Drugi natomiast, odpowiedzialny za finanse oraz siły zbrojne, dbał o rozwój gospodarczy oraz prowadził intensywną rozbudowę hiszpańskiej floty zdając sobie sprawę, że prędzej czy później nadejdzie czas konfrontacji z Anglią w obronie kolonii. Gómez Urdáñez ukazuje sylwetki tych dwóch polityków jako filary pierwszego etapu panowania Ferdynanda. Ich następcy (Wall⁵, Arriaga) nie dorównywali już talentami swym poprzednikom, ale nie zmienili zasadniczo nakreślonej przez nich linii politycznej.

Druga część pracy („El Reinado”) dotyczy funkcjonowania państwa pod rządami Ferdynanda. Omawia w niej autor główne problemy związane z praktyką sprawowania władzy w monarchii hiszpańskich Burbonów, sytuacją gospodarczą, społeczną i kulturą. Podkreśla tu przede wszystkim rolę państwa jako instrumentu przemian (elementy planowania), wskazuje na wyważoną politykę promującą produkcję przemysłową, rozwój rolnictwa, infrastruktury komunikacyjnej oraz ochronę własnego rynku, a nawet zatroskanie władz o równowagę ekologiczną kraju (s. 176).

Wskazuje na upowszechniający się klimat reformizmu w duchu wczesnego oświecenia, a więc mający przede wszystkim charakter praktyczny nakierowany na pomnożenie bogactwa kraju, podniesienie poziomu umysłowego (kształcenie młodzieży, studia zagraniczne, podróże), nowe technologie (szpiegostwo przemysłowe)⁶. Podkreśla rolę dworu jako centrum władzy politycznej oraz Madrytu, stolicy państwa,

³ Pierwszym przejawem politycznej samodzielności nowej pary królewskiej było usunięcie z dworu wszechwładnej dotychczas macochy Elżbiety Farneze, a następnie jej stronników w środowiskach rządowych i dyplomatycznych Villaríasa, Arizagi, Macedy, Montijo.

⁴ J. M. Delgado Barro, *José de Carvajal y Lancaster. Testamento político o idea de un gobierno católico (1745)*, Córdoba 1999.

⁵ Biografię Ricardo Walla, pierwszego sekretarza stanu w latach 1754-1763, przygotowuje obecnie uczeń prof. Gómeza Urdáñeza, Diego Téllez Alarcia.

⁶ Na ten temat zob.: C. Taracha, *Hiszpańskie służby wywiadowcze za panowania Ferdynanda VI*, w: *We wspólnej Europie. Polska-Hiszpania, XVI-XX wiek. Referaty wygłoszone podczas sympozjów historyków polskich i hiszpańskich w Lublinie i Logroño*, wstęp i red. C. Taracha, Lublin 2001, s. 109-132.

przyciągającej (dzięki świadomej polityce państwa) zdolnych i przedsiębiorczych ludzi ze wszystkich regionów Hiszpanii.

Gómez Urdáñez polemizuje z dotychczasowymi interpretacjami, dotyczącymi głównych problemów epoki fernandyńskiej. Chodzi tu na przykład o relacje pomiędzy najważniejszymi politykami tego czasu: Ensenadą i Carvajalem. Postuluje dalsze badania nad Europą despotów, które umożliwią wyjście poza dotychczasowe stereotypy „frywolnego” Ludwika XV, „filozofa na tronie” Fryderyka II czy „szalonego” Ferdynanda. Podważa pokutujące w historiografii tezy, np. o wyludnieniu kraju, oceniając liczbę mieszkańców Hiszpanii w połowie XVIII w. na około 8 mln (s. 161).

Warto również dodać, że w książce Gómeza Urdáñeza pojawiają się pewne wątki polskie. I tak na przykład sprawa elekcji Stanisława Leszczyńskiego, popieranego przez Francję, na tron polski doprowadziła do poważnego kryzysu w rodzinie królewskiej. Filip V otrzymał właśnie ofertę zawarcia burbońskiej koalicji w celu promowania tej sprawy. Poinformowany o negocjacjach Ferdynand zaoferował ojcu swe poparcie. Ten jednak zareagował gwałtownie, nie życząc sobie jakiegokolwiek aktywności politycznej następcy tronu. Zabronił rodzinie Księcia Asturii uczestnictwa w życiu publicznym, w tym odwiedzania kościołów i spacerów (s. 36).

Podsumowując warto podkreślić, że biografia Ferdynanda VI pióra Gómeza Urdáñeza to obecnie podstawowe kompendium wiedzy dotyczące Hiszpanii połowy XVIII w., z którym powinien zapoznać się każdy historyk zainteresowany epoką pierwszych Burbonów.

Cezary Taracha

Katedra Historii i Kultury Krajów Języka Hiszpańskiego KUL

Didier Ozanam, *Les diplomates espagnols du XVIIIe siècle. Introduction et répertoire biographique (1700-1808)*, Casa de Velázquez-Maison des Pays Ibérique, Madrid-Bordeaux 1998, ss. 578.

Didier Ozanam to jeden z najwybitniejszych znawców dyplomacji europejskiej, w tym hiszpańskiej, XVIII w. Świadczy o tym jego dorobek w postaci książek, artykułów, wydawnictw źródłowych¹. Od wielu lat wraz z grupą historyków fran-

¹ *La diplomacia de Fernando VI. Correspondencia reservada entre D. José de Carvajal y el Duque de Huescar, 1746-49*, wyd. D. Ozanam, Madrid 1975; *Notas para un estudio de los presupuestos de la monarquía española a mediados del siglo XVIII*, w: A. Otazu, *Dinero y Crédito. Siglos XVI al XIX*, Madrid 1978; *La diplomacia de los primeros Borbones (1714-*